

Róża Różańska

Nieodkryte «silva rerum» : francuskie druki muzyczne z XVII i XVIII stulecia w zbiorach Biblioteki Czartoryskich

Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ nr 23 (4), 46-66

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Róża Różańska

UNIwersytet Jagielloński

Nieodkryte *silva rerum*

Francuskie druki muzyczne z XVII i XVIII stulecia w zbiorach Biblioteki Czartoryskich

La gloire n'est pas une maîtresse qu'on puisse jamais négliger, ni être digne de ses premières faveurs, si l'on n'en souhaite incessamment de nouvelles.

Ludwik XIV¹

Zbiory Biblioteki Książąt Czartoryskich stanowią dla historyków bogatą skarbnicę źródeł; do najchętniej badanych obszarów należą m.in. kolekcja kalendarzy polskich od XVI do XVIII wieku oraz archiwalia dotyczące losów Stanisława Augusta Poniatowskiego, ostatniego króla Rzeczypospolitej. Jednakże założona w 1800 roku Biblioteka to również unikalne w skali naszego kraju źródło wiedzy o magnackiej kulturze muzycznej. Dzięki mariażom i zapisom testamentowym w posiadanie książąt Czartoryskich weszły m.in. domowe biblioteki Sieniawskich, Denhoffów i Flemingów², których wcześniejszym miejscem przechowywania były majątki rozproszone po rozległym terytorium kraju.

1 „Sława nie jest kochanką, która może być ignorowana, nie jest też godna pierwszych faworów, jeśli pragniemy nieustannie rzeczy nowych” (Louis XIV, Ch.L. Dreyss, *Mémoires de Louis XIV pour l'instruction du Dauphin.*, t. 1, Paris 1860, s. 395) [tłum. własne].

2 M. Kumala, *Muzykalia w Bibliotece Książąt Czartoryskich [w:] Europejska kultura muzyczna polskich bibliotekach i archiwach*, Kraków 2008, s. 290.

Zawirowania historyczne fatalnie wpłynęły na stan wiedzy o życiu muzycznym na polskim dworze królewskim³, pod tym względem los nie obszedł się łaskawie także z rezydencjami arystokratów. Dysponujemy jedynie tekstami literackimi, opisami sporządzonymi przez świadków uczestniczących w uroczystościach bądź inwentarzami, wymieniającymi dworskich muzyków, instrumenty czy rekwizyty sceniczne⁴. Pieczołowicie przechowywane w rodzinnym archiwum muzykalia rodu Czartoryskich dają unikalny wgląd w repertuar magnackich kapel i operowo-baletowych trup najważniejszych familii Rzeczypospolitej w XVII i XVIII stuleciu. Niestety kolekcja muzyczna rodu Czartoryskich nie doczekała się wyczerpujących opracowań. Muzykalia do niej przynależne zostały spisane jedynie w formie katalogu kartkowego dostępnego w budynku przy ul. św. Marka 17 w Krakowie, lecz brak samoistnej publikacji zbierającej rękopisy i druki muzyczne oraz pisma teoretyczne wedle ich specyficznych cech, choć prace mające na celu opracowanie naukowe wszystkich zachowanych w bibliotece zbiorów muzycznych trwają w krakowskim muzeum od kilku lat⁵. Ich ukończenie będzie jednak dopiero pierwszym krokiem prowadzącym do zgłębienia kulturowego dziedzictwa muzycznego baroku w repertuarze polskich możnowładców. Warto zatem choć w niewielkim zakresie przedstawić wybrane zagadnienia.

Niniejszy tekst ma na celu zaprezentować wybór dzieł cenionych dworskich kompozytorów XVII i XVIII stulecia, związanych z wersalskim ośrodkiem, których druki przechowuje Muzeum Czartoryskich. Wyodrębnienie siedemnasto- i osiemnastowiecznych północnoeuropejskich druków, których grupa wyraźnie rysuje się na tle pozostałych muzykaliów, pozwoli na wyobrażenie świata artystycznych rozrywek na czołowych dworach magnackich pod rządami elekcyjnych władców w dobie dynastii saskiej, aż po czasy rozbiorowe. Dokonując zestawienia obiektów spełniających wyżej wymienione kryteria, odkryjemy, że w Bibliotece znajduje się czterdzieści siedem druków pochodzących

3 Dokumentują to choćby książki A. Żórawskiej-Witkowskiej: *Muzyka na dworze i w teatrze Stanisława Augusta*, Warszawa 1997; *Muzyka na dworze Augusta II w Warszawie*, Warszawa 1997; *Muzyka na polskim dworze Augusta III. Cz. 1*, Lublin 2012.

4 Nieco inaczej wygląda sytuacja w archiwach kościelnych, gdzie mimo kampanii wojennych i klęsk żywiołowych przetrwało znacznie więcej utworów.

5 M. Kumala, dz. cyt., s. 308.

z XVIII stulecia⁶ oraz zaledwie pięć z XVII wieku. Rzeczony muzykalia możemy podzielić na trzy grupy: wokalnie-instrumentalne kompozycje kameralne, utwory o przeznaczeniu scenicznym oraz traktaty teoretyczne⁷. Obecność partytur dzieł dramatycznych sugeruje wykonywanie tych kompozycji podczas dworskich wydarzeń kulturalnych, natomiast pokaźna liczba zbiorów przeznaczonych na głos z towarzyszeniem instrumentu prowokuje skojarzenia z domowym muzykowaniem. Sprawdzając miejsca wydania, zauważymy najliczniejszą obecność druków paryskich (trzydzieści pięć utworów), a ponadto kilka z innych miast francuskich (głównie z Lyonu) oraz pojedyncze egzemplarze pochodzące z Londynu i Amsterdamu⁸; a zatem można implikować supremację muzyki wersalskiego dworu. Jej obecność w książęcej kolekcji nie jest jednak zaskakująca. Elity Rzeczypospolitej okresu baroku z zazdrością spoglądały na muzyczne nowinki znad Sekwany. Dwie królowe pochodzenia francuskiego: Ludwika Maria Gonzaga oraz Marysieńka Sobieska przez bezpośrednie kontakty skutecznie zakorzeniły w barokowej Polsce przeświadczenie o kulturowej przewadze zachodniego państwa⁹. Mit francuskiej elegancji oddziaływał również na wyobraźnię następnych pokoleń za sprawą małżeństwa Marii Leszczyńskiej z Ludwikiem XV, a później mariażu saskiej księżniczki z delfinem, ojcem Ludwika XVI.

Omówienie wyselekcjonowanych źródeł zachowanych w kolekcji Czartoryskich odbędzie się z podziałem na korpusy dzieł przynależne dwóm istotnym kompozytorom z królewskiego kręgu, zaprezentowane w porządku chronologicznym: Jean-Baptiście Lullyemu oraz Charles'owi Simonowi Favartowi. Niewielka forma, do jakiej należy artykuł naukowy, nie pozwala na szczegółowe omówienie wszystkich muzykaliów, dlatego też biogramy pozostałych artystów wypełnią ostatnią część pracy.

1. Jean-Baptiste Lully – kompozytor Króla Słońce

W ramach muzycznej kolekcji Czartoryskich wyróżniają się cztery druki sygnowane nazwiskiem nadwornego kompozytora Króla

6 Jako górną granicę przyjęto rok 1789.

7 Por. *Aneks*, tabele A, B, C.

8 Także ujęte w aneksie.

9 Por. np. K. Targosz, *Uczony dwór Ludwiki Marii Gonzagi: 1646–1667: z dziejów polsko-francuskich stosunków naukowych*, Wrocław 1975.

Słońce – Jean-Baptisty Lully’ego (1632–1687). Dwie kompozycje reprezentujące paryski gatunek opery – *tragédies en musique* – należą do reprintów jednych z najbardziej znanych dzieł tego artysty; jest to druga edycja *Armidy* z 1710 roku oraz reedycja *Tezeusza* z roku 1711. Natomiast partytura *Ballet du Temple de la Paix*¹⁰ wraz z współoprawną z nią *Idylle sur la paix*¹¹ stanowią przykład rzadkich pierwodruków, pochodzących z 1685 roku. Zauważmy zatem, iż w kolekcji Czartoryskich znalazły się utwory o uwielbianej w XVII stuleciu mitologicznej tematyce. Obie opery oraz balet powstały do librett Philippa Quinaulta, prominentnego poety i członka Akademii Francuskiej. W zbiorach Czartoryskich nazwisko Lully’ego pojawia się raz jeszcze. W tym przypadku mamy do czynienia z motetami artysty włączonymi do popularnej antologii pieśni religijnych Ballarda opublikowanej w 1717 roku (por. tab. A, poz. 5).

Obecność partytur tego kompozytora jest kluczowa dla oceny charakteru badanego korpusu dzieł, stąd też wypada przypomnieć najważniejsze informacje z jego biografii¹². Urodzony w Wielkim Księstwie Toskanii Lully, pod skrzydła budowniczego pałacu w Wersalu trafił w 1653 roku. W łaski Ludwika wkraść się wystawnym spektaklem *Ballet de la Nuit*, zaprezentowanym po raz pierwszy 23 lutego w Luwrze. Dzieło okazało się proroctwem stylu rządów młodego Burbona; Ludwik zadebiutował bowiem w roli Apollina¹³. W ciągu dwunastu godzin pokazów dworzanie ujrzeli czterdzieści pięć tańców, zaś władca pojawił się w pięciu z nich. Król Słońce docenił kolektywną pracę Jean-Baptisty Boësseta, Jeana de Cambeforta, Michela Lamberta i oczywiście Lully’ego. Niecały miesiąc później otrzymał on nominację na królewskiego kompozytora muzyki instrumentalnej. Przez pierwszą dekadę pracy na rzecz wokalnie-instrumentalnej

10 Do tekstu Ph. Quinaulta, wystawiony w Fontainbleau, por. J. de La Gorce, *Jean-Baptiste Lully* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.

11 Do tekstu J. Racine’a, wystawiona w Sceaux.

12 Biografię kompozytora opracowano na podstawie książki R.H.F. Scotta, *Jean-Baptiste Lully*, London 1973 oraz C. Wooda, *Music and drama in the tragédie en musique, 1673–1715: Jean-Baptiste Lully and his successors*, Hamden 1996.

13 Rycina autorstwa Henriego Gissey’a, przedstawiająca króla w złotym kostiumie ze słonecznymi promieniami należy do najbardziej znanych wizerunków tego władcy. Współczesne impresje na temat tego epokowego wydarzenia można zobaczyć w filmie Gérarda Corbiau *Le Roi danse* z 2000 roku, w scenie zatytułowanej *Le Roi représentant le soleil levant*.

oprawy dworskich uroczystości stał się niezastąpiony, czego wyrazem były tytuły superintendenta królewskiej muzyki (*surintendant de la musique de la chambre du roi*) oraz kapelmistrza osobistego zespołu monarchy – liczącego dwudziestu czterech instrumentalistów *Petits Violons*¹⁴ – przyznane w 1661 roku, gdy tylko Ludwik wyzwolił się spod wpływu regentki, Anny Austriaczki. Kompozytor mógł więc kontynuować „eksperymenty” z łączeniem viol w ensemble i nowatorską dyspozycją partii¹⁵. Na znamienny rok 1661 przypada także początek współpracy z Moliere. Ta znajomość spowodowała zmianę zainteresowań kompozytora w kierunku opery. Kiedy jedenaście lat później dramaturg zerwał z Lullym, prosząc o alians Marca-Antoine'a Charpentiera, Jean-Baptiste nabył przywilej wystawiania oper, łącząc siły z Pierrem Perrinem jako dyrektor Académie Royale de Musique. Przez następne piętnaście lat, aż do swej śmierci, chroniony królewskim przywilejem corocznie komponował opery¹⁶. Lully jako artysta w służbie Króla Słońce skupiał uwagę Europy. Przypomnijmy też, że gwiazda francuskiego władcy nie zgasła nawet po jego śmierci w 1715 roku. To osobowość monarchy spowodowała taki stan rzeczy: jego legenda zdeterminowała przyszłość Francji¹⁷, zaś Wersal stał się kulturalną stolicą Europy¹⁸. Etykieta dworska ustanowiona za jego rządów przetrwała do końca *ancien régime*, dając podwaliny pod zasady protokołu dyplomatycznego¹⁹. „Jak zauważa Peter Burke, panowanie króla Ludwika XIV porównywano do wielkiego spektaklu, a pałac w Wersalu stanowił scenografię stworzoną w tym celu, by zademonstrować potęgę Króla Słońce”²⁰. Wprawdzie trudno sobie wyobrazić, by sarmaccy możnowładcy prześcignęli wystawność wersalskiego

14 Więcej o zespołach muzycznych na dworze Ludwika XIV pisze J.W. Hill w pracy *Baroque Music. Music in Western Europe 1580–1750*, New York–London 2005, rozdział 9: *Music at the Court of Louis XIV to the Death of Lully*, s. 216–257.

15 J. de La Gorce, *L'Opéra à Paris au temps de Louis XIV, histoire d'un théâtre*, Paris 1992.

16 Zob. Tenże, *Jean-Baptiste Lully*, Paris 2002.

17 Największy myśliciel epoki, Voltaire, napisał dzieło *Wiek Ludwika XIV*, w którym kreślił biografię monarchy jako władcy idealnego; zob. Voltaire, *The age of Louis XIV*, New York 1962.

18 T. Spawforth, *Versailles. A Biography of a Palace*, New York 2008.

19 Zob. T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta*, Warszawa 2005, paragraf 1.3: *Źródła i historia protokołu dyplomatycznego*, s. 19–22.

20 R. Wieczorek, dz. cyt. s. 22–23. Autor posłużył się tezą z P. Burke'a z *The fabrication of Louis XIV*, New Haven 2004, s. 21.

pałacu, lecz obecność repertuaru bezpośrednio związanego z osobą Ludwika daje czytelne wskazówki o źródle inspiracji, a tym samym o ich zbieżności z ogólnoeuropejskimi tendencjami.

2. Charles Simon Favart – nieznanymi mistrz paryskiej opery

Złote odbłaski słonecznego dworu odnajdziemy również w utworach zapomnianego współcześnie Charlesa Simona Favarta – kompozytora, dramatopisarza, librecisty i impresaria, żyjącego w latach 1710–1792²¹. Reprezentuje on francuską operę komiczną w jej największym rozkwicie, gdy na polu tego gatunku ścierały się wpływy formy wodewilu i *comédie mêlée d'ariettes* – czyli dosłownie komedii wzbogaconej krótkimi ariami. Wczesny okres twórczości artysty przypada na lata trzydzieste XVIII stulecia i wiąże się z wpływem stylu alegorycznej satyry tworzonej przez jego mistrza – Charlesa-François Panarda. W tej dekadzie opieką otacza go m.in. Maurycy Herman Saski, Marszałek Wielki Francji i gubernator zamku w Chambord (syn Augusta II Mocnego i Aurory von Köningsmarck). Aż do swej śmierci w 1750 roku dowódca francuskich sił we Flandrii będzie decydował o doborze repertuaru kolejnych zespołów Favarta²².

Za pierwszy sukces kompozytora należy uznać premierę *La chercheuse d'esprit*, opery z 1741 roku opartej na tekście Jeana de La Fontaine'a, utrzymane w duchu sielanek Rousseau. Dwa lata później Favart łączy siły z Jeanem Monnetem jako librecista i impresario paryskiej Opéra-Comique, rekrutując artystów, pisząc nowe dzieła oraz nadzorując próby. Wkrótce Monnet wznosi nowy teatr, powszechnie znany pod nazwą Foire St. Laurent, zapraszając do współpracy przy tworzeniu dekoracji m.in. François Bouchera. Dla Favarta kontakt z wybitnym malarzem owocuje inspiracją artystyczną uzewnętrznioną w postaci pantomimicznego spektaklu *La vallée de Montmorency*. W tym samym, 1743 roku kieruje on swą uwagę ku pastiszowi, co ukazują opera *Le siège de Cythère* (oparta na *Armidzie* Lully'ego) oraz spektakl *Le ballet des Dindons* (bazujący na *Les Indes galantes* Rameau). Charles Simon

21 Sylwetka Favarta została opracowana na podstawie hasła biograficznego Bruce'a Allana Browna w *Grove Music Online*.

22 M.M. Haine, *Charles-Simon Favart à la tête du Théâtre des armées du Maréchal de Saxe à Bruxelles (janvier 1746 – décembre 1748)*, Bruxelles 1991, dostępny w Internecie: <<http://difusion.ulb.ac.be/vufind/Record/ULB-DIPOT:oai:dipot.ulb.ac.be:2013/116359/Details>> [dostęp: 30.12.2014].

tworzy także dla Wersalu: w 1745 roku z okazji ślubu delfina pisze *Les fêtes publiques*. Lata pięćdziesiąte stanowią szczyt kariery kompozytora – okres ten naznaczają sukcesy dzieł *Les amours de Bastien et Bastienne* czy *Raton et Rosette*. Kolejnym, choć znów dosyć luźnym, związkiem artysty z wersalskim dworem jest okres patronatu markizy Pompadour, przyczyniający się do uzyskania przez muzyka w 1758 roku godności dyrektora Comédie-Italienne, do której cztery lata później została wcielona Opéra-Comique. Najprawdopodobniej to właśnie ta znajomość spowodowała skierowanie do Favarta królewskiego zamówienia na dzieło upamiętniające zakończenie wojny siedmioletniej w 1763 roku (była to opera *L'Anglais à Bordeaux*). Sukces utworu wpłynął na zacieśnienie więzów kompozytora z dworem, otrzymał on bowiem królewską pensję wraz z oficjalnym tytułem *compositeur des spectacles de la cour*. W służbie pałacu pierwsze swe dzieło zadedykował przyszłej królowej, Marii Antoninie. Przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XVIII wieku był także okresem odnowienia kontaktów zawodowych Favarta z menedżerami francuskiego teatru w Wiedniu (Burgtheater). Zamierzona współpraca z Gluckiem nie doszła do skutku, jednakże kilka lat później Charles Simon nadzorował francuskie wystawienie rewolucyjnej opery *Orfeusz i Eurydyka*. Koniec aktywności muzycznej kompozytora nastaje w połowie lat siedemdziesiątych XVIII stulecia.

Tabelaryczne opracowanie korpusu barokowych muzykaliów ujawnia, że w granicach Rzeczypospolitej znalazły się zarówno muzyczne, jak i dramatyczne dzieła artysty. Tym samym wszystkie uprawiane przez niego gatunki są reprezentowane w kolekcji Czartoryskich. Favart jest bowiem autorem pięciu librett, w tym dwóch do oper z nieznanego roku, oraz trzynastu partytur oper komicznych i opero-baletów, wśród których jednaście pochodzi z lat 1759–1767, zaś dwie nie posiadają oznaczenia roku wydania²³. Najwięcej (aż osiem) publikacji nosi datę 1759 roku. Niemal wszystkie przechowywane w księżęcej Bibliotece dzieła Favarta są reedycjami, wyłącznie dwie partytury z 1759 roku należą do pierwodruków (zob. tab. B, poz. 11 i 12). Daty premier niniejszych dzieł wskazują, iż opery pochodzą z czwartej i piątej dekady XVIII w. Możemy zatem wnioskować, że utwory te reprezentują szczytowy okres aktywności artystycznej Favarta. Jednakże szukając w Bibliotece Czartoryskich kompozycji najbardziej cenionych w epoce, odnajdziemy wyłącznie reedycję *Ratona et Rosette* z 1759 r. (zob. tab. B poz. 13).

23 Por. *Aneks*, tabela B.

Informacja ta może okazać się istotna przy próbie oceny preferencji muzycznych przedstawicieli rodziny Czartoryskich.

3. Inni kompozytorzy

Badając pozostałą grupę muzykaliów pod względem liczebności druków autorskich, dostrzeżemy, że prócz przypadków opisanych w poprzednich paragrafach należą one do pojedynczych. W kolekcji Czartoryskich wyjątkowo znalazły się dwa libretta Jacques'a-Marii Bouteta, aktora i dramaturga z Luneville znanego pod pseudonimem Monvel (lata życia 1745–1812). Zostały one opublikowane w dwa lata po jego debiucie na deskach Comedie Française w 1770 roku²⁴. Autor muzyki pozostaje nieznan.

Wymieniając nazwiska twórców w porządku chronologicznym, należy rozpocząć wyliczenie od najstarszej publikacji, którą jest zbiór z 1663 roku autorstwa Henriego du Monta, francusko-belgijskiego kompozytora żyjącego w latach 1610–1684. I w tym przykładzie znów mamy do czynienia z wersalskim kręgiem artystycznym. Kompozytor od 1652 roku pełnił funkcję klawesynisty na dworze Filipa Orleańskiego, brata Ludwika XIV, a dekadę później przeniósł się do Wersalu, by szefować muzykom Chapelle Royale²⁵. Jego następcami byli François Couperin oraz Lully. Rzeczony zbiór odzwierciedla główny profil twórczości du Monta, skoncentrowanej na wokalne muzyce religijnej.

Kolejne nazwiska twórców muzyki sakralnej związanych z dworem Ludwika XIV, występujące w zbiorach Czartoryskich, to Jean-Baptiste Moreau (ok. 1656–1733)²⁶ oraz Louis le Quoynte (1652–1717), kompozytor jezuicki²⁷. We wspomnianej antologii pieśni religijnych z 1717 roku wraz z Lullym wymieniony jest pracujący jeszcze dla Ludwika XIII Sebastien le Camus (1610–1677)²⁸, a także śpiewak i teorbista

24 Informacje ze strony Biblioteki Francuskiej [online], <http://data.bnf.fr/12522773/jacques-marie_boutet_de_monvel/> [dostęp: 30.12.2014].

25 L. Descobert, *Henri du Mont* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrrell, t. 7, London–New York 2001, s. 699–702.

26 E. Borroff, A. Piéjus, *Jean-Baptiste Moreau* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, dz. cyt., t. 16, s. 103–104.

27 J. Quitin, *Louis le Quoynte* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.

28 L. Robinson, *Sebastien le Camus* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.

Michael Lambert (1610–1696), późniejszy teść Lully'ego, który w 1651 roku otrzymał angaż tancerza na dworze Króla Słońce²⁹.

Większa objętościowo grupa kompozycji scenicznych jest reprezentowana zaledwie przez kilku nowych muzyków. Twórczość współczesną Lully'emu uosabia Pascal Colasse (1649–1709), współpracujący z nim zresztą od 1677 roku. Po śmierci Włocha Colasse dokończył jego ostatnią operę. Autorce nie udało się natomiast zidentyfikować Gabriela Mailhola. Bardzo tajemniczo jawi się też Giovanni Cifolelli, urodzony w 1735 roku włoski wirtuoz mandoliny, o którego życiu praktycznie nic nie wiadomo, poza datą przeprowadzki do Paryża, przypadającą na rok 1764, i pojedynczymi tytułami oper³⁰. W kategorii tej mamy wreszcie autorów muzyki do librett Favarta, z których pierwszym jest François-André Danican Philidor, żyjący w latach 1726–1795. Artysta ów był bardziej znany jako gracz w szachy niż kompozytor. W 1747 roku został okrzyknięty najlepszym szachistą świata, wydał dwa niezwykle poczytne podręczniki gry w szachy i warcaby, zaś w ramach skromnej twórczości muzycznej skupił się na gatunku opery komicznej³¹. Drugi z nich to tworzący dla dworu w Parmie włoski kompozytor Egidio Romoaldo Duni (1708–1775), który schyłkowy okres kariery spędził we Francji³². Do Paryża przeprowadził się w 1758 roku, a druk przechowywany u Czartoryskich pochodzi z końca lat sześćdziesiątych XVIII stulecia.

Dwa ostatnie nazwiska zawarte w poczcie francuskich druków muzycznych należą do artystów podziwianych niezmiennie do dziś – mowa o Jeanie Philippie Rameau oraz Jeanie-Jacques'u Rousseau. Kolekcja polskich magnatów rejestruje obecność drugiej w kolejności opery znanego klawesynisty, a także zbioru niemal stu pieśni napisanych przez filozofa. Jakkolwiek brakuje daty wydania, zapewne mamy

29 Catherine Massip, *Michael Lambert and Jean-Baptiste Lully: the stakes of collaboration* [w:] *Jean-Baptiste Lully and the Music of the French Baroque*, red. J.H. Heyer, Cambridge 1989, s. 25–40.

30 Por. Ph.J. Bone, *The Guitar and Mandolin, biographies of celebrated players and composers for these instruments*, London 1914, s. 73; dostępny w Internecie: <<https://archive.org/details/guitarmandolinbioobone>> [dostęp: 30.12.2014].

31 P. Taïeb, *Louverture d'opéra en France: de Monsigny à Méhul*, „Societe Francaise Musicologie” (2007), nr 11; F. Waquet, *Philidor l'aîné, ordinaire de la Musique du Roy et garde de tous les livres de sa Bibliothèque de Musique*, „Revue De Musicologie” 1980, s. 203–216.

32 E. Glaesner, *Strukturelemente der frühen Opéra comique, aufgezeigt an ausgewählten Beispielen von Egidio Romualdo Duni*, Mainz 1999.

do czynienia z pierwodrukiem *Les consolations des misères de ma vie* opublikowanym w 1781 roku³³.

Dodatkowa kategoria powstaje dzięki wydzieleniu podręczników i dzieł teoretycznych od reszty muzykaliów. Grupę tę wypełniają zaledwie trzy utwory: niezwykle popularny w XVIII stuleciu słownik muzyczny de Brossarda, podręcznik tańca oraz podręcznik teoretycznych zasad muzyki.

Podsumowanie

Niniejsza analiza pokazała, że muzykalia zgromadzone z Biblioteki Książąt Czartoryskich prezentują szeroki katalog francuskiego repertuaru dworskiego od *tragédies en musique* po wodewile, pastisze i *comédie mêlée d'ariettes* – a więc wczesnej formy opery komicznej. Słoneczny dwór Ludwika XIV stanowi w tym przypadku niewątpliwe źródło inspiracji, a postać samego monarchy sprzyja rozprzestrzenianiu francuskiej kultury i sztuki jako *magnificentia principis*³⁴. Zauważmy, że członkowie rodziny Czartoryskich nie byli zainteresowani zakupem francuskiej muzyki instrumentalnej, prawidłowość ta stanowi jasną przesłankę określającą preferencje estetyczne polskich arystokratów. Ujęte w aneksie zestawienie dokumentuje, że magnaci wybierali publikacje cenionych oficyn nutowych, m.in. J.B.Ch. Ballarda, N.B. Duchesne'a, czy J. Neaulme'a. Wyodrębniony za sprawą przyjętych kryteriów korpus dzieł dokumentuje twórczość wielu kompozytorów, w tym dwóch najważniejszych, silnie związanych z wersalskim pałacem: Jean-Baptisty Lully'ego oraz Charlesa Simona Favarta. Kompozycje tych artystów są jednocześnie najliczniej reprezentowane. Dorobek kilkunastu pozostałych kompozytorów zaznaczają pojedyncze druki twórców działających w otoczeniu króla Francji. W ich gronie są dwie postaci niefigurujące nawet w wielkich opracowaniach encyklopedycznych *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* czy *Die Musik Geschichte und Gegenwart*³⁵. W ośmiu pozycjach brak oznaczenia autorstwa, aczkolwiek szczegółowe badania najprawdopodobniej poskutkują identyfikacją utworów.

33 C. Kintzler, hasło *Jean-Jacques Rousseau* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, dz. cyt., t. 21, s. 801–805.

34 R. Wieczorek, dz. cyt. s. 26–30.

35 Dotyczy to Giovanniego Ciffollelliego oraz Gabriela Mailhala.

Zbadanie proveniencji muzykaliów pozwoliło na sformułowanie pierwszych wniosków na temat wpływu Francji na magnacką kulturę Rzeczypospolitej w wybranym okresie dziejów. Daty wydania udokumentowały ciągłość zainteresowań twórczością poszczególnych kompozytorów oraz pokazały fazę jej największego nasilenia przypadającą na rok 1759, jak również okresy spadkowe tej fascynacji. Natomiast dopiero poszczególne daty wydania skonfrontowane z dokumentami z rodzinnego archiwum wskazać mogą na osobiste podróże członków rodziny bądź też ich kontakty handlowe. Przeprowadzona przez autorkę kwerenda biblioteczna stanowi zaledwie wstępny etap na drodze do poznania francuskiego repertuaru z kolekcji książąt Czartoryskich. Wśród cisnących się na usta dalszych pytań badawczych jest przede wszystkim zagadnienie szczegółowych preferencji polskich arystokratów w odniesieniu do dorobku kompozytorów działających w stolicy Francji. W oparciu o specjalistyczną literaturę, dane liczbowe dotyczące przedstawień oraz wznowień wydawniczych możliwe stanie się oszacowanie popularności kompozycji operowych i baletowych. Renoma wydawców stanowi pewną odpowiedź, lecz konieczne są dokładne studia. Równie interesującymi tematami są: problem urozmaicenia gatunkowego repertuaru i cechy techniczno-kompozytorskie poszczególnych dzieł. Ponieważ nie istnieje osobne opracowanie traktujące o puławsko-sieniawskich kapelach, warto podjąć choćby próbę rekonstrukcji możliwości takich zespołów, przy rozważeniu adekwatności zachowanych dzieł do posiadanych zasobów.

Aneks

Zestawienie tabelaryczne muzykaliów według przynależności gatunkowej:

- a) utwory wokalnie-instrumentalne;
- b) utwory sceniczne;
- c) podręczniki muzyczne i traktaty teoretyczne.

Zachowano oryginalną pisownię nazw i tytułów.

Tabela A. Twórczość wokalnoinstrumentalna (głos solowy z b.c. lub innymi instrumentami)

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
1	100661 MNK XVI Ew. 2994	1663	Paris	Henri du Mont	Robert Ballard	<i>Antienne de Sante Cecille. Pieces latines: Benedico te. Laudate Dominum. Domine faluum fac Regem</i> (Dessus et b.c.); s. 32–35; [współopravne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
2	100665 MNK XVI Ew. 2994	1699	Paris	różni	Christophe Ballard	<i>Cantiques Spirituels et Noels de differente auteurs</i> (1 gł i b.c. albo 3 gł a capella) [współopravne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
3	100667 MNK XVI Ew. 2994	1704	brak	brak	brak	<i>Chants des noels, anciennes et nouvelles de la Grande Bible notez avec la basse-continue</i> [współopravne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
4	100666 MNK XVI Ew. 2994	1701	Paris	różni	Christophe Ballard	<i>Airs spirituels de meilleurs autheurs. Seconde livre...</i> , s. 47–90 [współopravne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
5	100669 MNK XVI Ew. 2994	1717	Paris	Sabastien Le Camus, Michel Lambert, Jean-Baptiste Lully i inni	J-B-Christophe Ballard	<i>Parodies spirituelles, en forme de cnatates; Sur des Airs choisis de Mesieurs [...] et autres. Nouvelle edition</i> ; 68 str. [współopravne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
6	100664 MNK XVI Ew. 2994	1719	Paris	Jean-Baptiste Moreau	J-B-Christophe Ballard	<i>Cantiques chantez devant de Roy, propres pour les dames religieuses et toutes autres personnes</i> [współoprawne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
7	1006671 MNK XVI Ew. 2994	1722	Paris	Louis Le Quoynte	J-B-Christophe Ballard	<i>Bouquet de fleurs presente aux ames devtes. Ce sont quatorze Cantiques, sur difference fleurs; Mis en musique avec basse continue, par le R. Pere [...] de la Compagnie de Jezus</i> [współoprawne z Henry Du Mont, 1663 – Robert Ballard, <i>Airs a quatre parties avec la base continue...</i> ; sygn. 100661]
8	100694 MNK XVI Ew. 3253	1724	La Haye	różni	La Haye chez Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome second</i> [część zbioru na str. 217–372 pochodzi z tomu piątego, zszyta omyłkowo]
9	100963 MNK XVI Ew. 3253	1726	La Haye	różni	La Haye chez Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome premier. Seconde edition.</i>
10	100695 MNK XVI Ew. 3253	1726	La Haye	różni	La Haye chez Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome troisieme</i> [na str. 276–289 zaburzona kolejność stron]
11	100696 MNK XVI Ew. 3253	1732 /	La Haye	różni	La Haye chez P. Gosse & Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome quatrieme</i>

12	100697 MNK XVI Ew. 3253	1732	La Haye	różni	La Haye chez P. Gosse & Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome cinquieme</i> [część zbioru na str. 169–372 pochodzi z tomu drugiego, zszyta omyłkowo]
13	100698 MNK XVI Ew. 3253	1732	La Haye	różni	La Haye chez P. Gosse & Jean Neaulme	<i>Nouveau recueil de chanson choisies. Tome sixieme</i>
14	100385 MNK XVI 3056 Ew.	1781	Paris	J.J. Rousseau	Roullede de la Chevardiere	<i>Les consolations des miseres de ma vie, ou Recueils d'Airs, Romances et duos...</i> [95 utworów z tow. harfy, klawesynu lub innych]

Tabela B. Twórczość sceniczna oraz libretta

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
1	100292	1685	Paris	Jean-Baptiste Lully	Christophe Ballard	<i>Ballett du Temple de la Paix. Danse devant Sa Majeste a Fontainebleau</i> [współoprawne z Jean-Baptiste Lully, <i>Idylle sur la paix avec l'eglogve de Versailles</i>]
2	100290 MNK 3026 Ew.	1689	Paris	Pascal Colasse (1649–1709)	Christophe Ballard	<i>Thetis et Pelée. Tragedie mise en musique par Monsieur [...], Maistre de Musique de la Chapelle du Roy</i> [Prolog, akty I–V], uszkodzenia
3	100386 MNK XVI 3056 Ew.	1710	Paris	Jean-Baptiste Lully	H. de Baussen	<i>Armide. Tragedie [...]</i> <i>Seconde edition.</i> [partytura] [współoprawne z Jean-Jaques Rousseau, <i>Les consolations des miseres de ma vie</i>]

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
5	64403 II	1749	London	John Gay	John Watts	<i>The Beggar's Opera [...] The Sixth Edition</i>
6	63181 II	1751	Paris	Gabriel Mailhol (1725–1771)	Duchesne	<i>Les femmes, comédie-ballet en un acte</i> [słowa, nuty]
7	63183 II	1753	Paris	brak	Duchesne	<i>Les Filles, opera-comique Ballet en un acte Représentée [...] 1753</i> [słowa, nuty; poszyt]
9	63405 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	N.B. Duchesne	<i>Les Amours champêtres, Pastorale, [...] Représentée 1751. Troisième édition</i> [poszyt]
10	63407 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>Hipolite et Aricie, parodie, Représentée [...] 1742, Nouvelle édition, [słowa, nuty; poszyt]</i>
11	63402 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>La Parodie au Parnasse, opera-comique en un acte. Représentée [...] 1759</i>
12	63403 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>Petrine parodie de Proserpine. Représentée [...] 1759</i> [słowa, nuty]
13	63409 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	N.B. Duchesne	<i>Raton et Rosette, ou la vengeance inutile, parodie de Titon et l'aurore. Représentée [...] 1753. Troisième édition. [słowa, nuty]</i>
14	63201 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	N.B. Duchesne	<i>La Soirée des Boulevards, Ambigu mêlé de Scènes, de Chants et de Danses. Représentée [...] 1750. Nouvelle édition</i> [libretto]

15	63401 II	1759	Paris	Charles Simon Favart	N.B. Duchesne	<i>Tricis et Doristée, Pastorale; Parodie D'Acis et Galatée. Représentée [...] 1752. Nouvelle édition [słowa, nuty]</i>
16	63411 II	1760	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>Cythere assiégée, opéra-comique en un acte; Représentée 1748 à l'opéra comique [...] 1754. Nouvelle édition [libretto]</i>
17	63413 II	1760	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>Don Quichote chez La Duchesse, Ballet comique en trois actes; Représentée 1743, Nouvelle édition [poszyt]</i>
18	63523 II	1760	Paris	Brak	N.B. Duchesne	<i>Le Maître d'Ecole, opéra-comique meslé d'ariettes, parodie du maître en droit. Représentée [...] 1760.</i>
19	63502 II	1762	Paris	Charles Simon Favart	Duchesne	<i>L'amour au village, opéra-comique en un acte; Représentée [...] le 3 Février 1745. Nouvelle édition</i>
20	62312 II	1767	Paris	Charles Simon Favart	N.B. Duchesne	<i>Les amants inquiets, parodie de Thétis et Pelée, Représentée 1751, Troisième édition [słowa, nuty, poszyt]</i>
21	63144 II	1768	Paris	Egidio Romoaldo Duni, libretto Charles Simon Favart	Veuve Duchesne	<i>Les Moissonneurs, comédie en trois actes et en vers, meslée d'ariettes; dédiée à monseigneur Le Duc de Choiseul [słowa. nuty]</i>
22	63600 II oraz 63144 II	1769	Paris	Danican François-André Philidor, libretto Charles Simon Favart	Duchesne	<i>L'amant déguisé ou Le Jardinier supposé, comédie en un acte, meslée d'ariettes...</i>

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
24	63211 II	1772	Paris	Jacques-Marie Monvel	Veuve Duchesne	<i>Julie, comedie in trois actes, melee d'ariettes</i> [słowa, nuty]
25	63210 II	1773	Paris	Jacques-Marie Monvel	Duchesne	<i>L'Erreur d'un moment, ou la suite de Julie, comedie melee d' ariettes</i> [słowa, muzyka]
26	100553 MNK XVI 317 Ew.	XVIII	Paris	Jean Philippe Rameau	Theodore Michaelis	<i>Les fetes d'Hebe. Opera-ballett en 3 entrees</i>
27	63131 II	brak	brak	M. Blaise, libretto Charles Simon Favart	brak	<i>Isabelle et Gertrude, ou Les Sylphes supossés, comédie en un acte, meslée d'ariettes</i> [libretto, nuty]
28	63423 II	brak	brak	Charles Simon Favart	brak	<i>Les Ensorcelés ou Jeannot et Jeannette, parodie, Représentée 1757. Nouvelle edition</i> [słowa, nuty]
29	63205 II	brak	brak	Charles Simon Favart	brak	<i>Les Nymphes de Diane, opera-comique en un acte. Représentée [...] 1755</i> [libretto, nuty]
30	63408 II	brak	brak	Charles Simon Favart	brak	<i>Le rotour de l'opera-comique, en un acte. Représentée [...] 1759</i> [słowa, nuty; poszyt]
31	63203 II	brak	brak	brak	brak	<i>La Mascarade du Parnasse, comedie En un Acteet en Vers. Publiee 1737.</i> [Libretto]

32	63204 II	brak	brak	brak	brak	<i>Nicaise, opera-comique en un acte. Représentée [...] 1756 [libretto]</i>
33	63444 II	brak	brak	brak	brak	<i>La Servante Maitresse, comédie en deux actes, melée d'ariettes, parodies La Serva Padrona</i>

Tabela C. Dzieła teoretyczne i podręczniki

Lp.	Sygn.	Rok	Miejsce	Autor	Wydawca	Tytuł
1	100683 III MNK XVI 3250 Ew.	1762	Paris	S. La Cuisse	Chevardiere	<i>Suite du repertoire des bals ou recueil...</i> [podręcznik do nauki tańca]
2	100682 MNK XVI 3249 Ew.	1766	Lyon	Jean Le Rond d'Alembert	Jean-Marie Bruyset avec approbation et privilege du Roi	<i>Éléments de Musique Théoretique et Pratique, suivant les Principes de M. Rameau. Éclaircis développés et simplifiés...</i> [236 str. + 10 plansz]
3	109335 I	brak	Amsterdam	Sebastien de Brossard	Pierre Mortier	<i>Dictionnaire de musique contenant une explication des termes [...] ensemble [...] et un catalogue de plus 900 auteurs [...] Sixieme edition.</i>

Bibliografia

- Bone J.Ph., *The Guitar and Mandolin, biographies of celebrated players and composers for these instruments*, London 1914.
- Borroff E., Piéjus A., hasło *Jean-Baptiste Moreau* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrell, t. 16, London-New York 2001, s. 103–104.
- Brown B.A., Letailleur P., *Charles Simon Favart* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.
- Descobert L., hasło *Henri du Mont* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrell, t. 7, London–New York 2001, s. 699–702.
- Glaesner E., *Strukturelemente der frühen Opéra comique, aufgezeigt an ausgewählten Beispielen von Egidio Romualdo Duni*, Mainz 1999.
- Jean-Baptiste Lully and the Music of the French Baroque: Essays in Honor of James R. Anthony*, red. J.H. Heyer, Cambridge 1989.
- La Gorce J. de, *Jean-Baptiste Lully*, Paris 2002.
- La Gorce J. de, *Jean-Baptiste Lully* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root.
- La Gorce J. de, *L'Opéra à Paris au temps de Louis XIV, histoire d'un théâtre*, Paris 1992.
- Haine M.M., *Charles-Simon Favart à la tête du Théâtre des armées du Maréchal de Saxe à Bruxelles (janvier 1746 – décembre 1748)*, Bruxelles 1991, dostępny w Internecie: <<http://difusion.ulb.ac.be/vufind/Record/ULB-DIPOT:oai:dipot.ulb.ac.be:2013/116359/Details> [dostęp: 30.12.2014]>.
- Hill J.W., *Anthology of Baroque music: music in Western Europe, 1580–1750*, New York–London 2005.
- Kintzler C., *Jean-Jacques Rousseau* [w:] *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*, red. S. Sadie, J. Tyrell, t. 21, London–New York 2001, s. 801–805.
- Kumala M., *Muzykalia w Bibliotece Książek Czartoryskich* [w:] *Europejska kultura muzyczna w polskich bibliotekach i archiwach*, Kraków 2008.
- Louis XIV, Dreyss C.L., *Mémoires de Louis XIV pour l'instruction du Dauphin*, Paris 1860.
- Orłowski T., *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta*, Warszawa 2005.

- Powell J.S., *Music and Theatre in France, 1600–1680*, Oxford 2000.
- Quitin J., *Louis le Quoynte* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.
- Robinson L., *Sebastien le Camus* [w:] *Grove Music Online*, red. D.L. Root, dostępny w Internecie: <http://www.oxfordmusiconline.com/public/book/omo_gmo>.
- Scott R.H.F., *Jean-Baptiste Lully*, London 1973.
- Spawforth T., *Versailles: a biography of a Palace*, New York 2008.
- Taïeb P., *Louverture d'opéra en France: de Monsigny à Méhul*, „Societe Francaise Musicologie” (2007), nr 11.
- Waquet F., *Philidor l'aîné, ordinaire de la Musique du Roy et garde de tous les livres de sa Bibliothèque de Musique*, „Revue De Musicologie” 1980, s. 203–216.
- Wieczorek R., *Patronat muzyczny w renesansowych Włoszech (1470–1527). Mediolan, Ferrara, Mantua, Florencja, Rzym*, Poznań 2013.
- Wood C., *Music and drama in the tragédie en musique, 1673–1715: Jean-Baptiste Lully and his successors*, Hamden 1996.
- Voltaire, *The age of Louis XIV*, New York 1962.

Abstract

Unexplored *silva rerum*. French printed music of the seventeenth and eighteenth centuries in the collection of The Princes Czartoryski Library in Cracow

The article is a contribution to the musical life of the Polish aristocracy in the 17th and 18th centuries on example of French musical prints kept in The Princes Czartoryski Library in Cracow (Biblioteka Książąt Czartoryskich). The Library is very famous for their historical resources, yet the music collection remains scientifically unexplored: the only access to the content is a card catalog. Among roughly fifteen hundred musical prints and manuscripts stands out a very unique group of 45 French prints, associated with the repertoire of the court in Versailles. The text presents a brief description of these resources divided into three groups in terms of genre, depicted in the tables in the annex. The printings is presented chronologically in three separate categories, which reflect both the importance of the authors and the number of prints. Hence, the first category consists of prints of

Jean-Baptiste Lully's works (which are four, among others' second editions of *Thésée* and *Armide*), the next category includes the works of Charles Simon Favart (five librettos and thirteen stage works), and finally the last category collects single prints of composers worked for Versailles in the 17th and 18th centuries.

Key words

The Princes Czartoryski Library in Cracow, French musical prints, Jean-Baptiste Lully, Charles Simon Favart